

ПРО ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ПОТЕРПІЛОГО, У ТОМУ ЧИСЛІ ЩОДО ЙОГО ПРАВА МАТИ ПРЕДСТАВНИКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Десятник А. А.

Стаття присвячена дослідженню окремих проблемних питань участі потерпілого у кримінальному провадженні при його взаємодії з дізнавачами, слідчими, прокурорами.

Запропоновано розширити процесуальні можливості потерпілого, законного представника потерпілого щодо їх безпосередньої участі у кримінальному провадженні, у тому числі участі у проведенні процесуальних дій, можливостей активізації потерпілим процесуальної діяльності дізнавача, слідчого, прокурора по розслідуванню кримінального правопорушення, де він визнаний потерпілим. Зазначено, що право потерпілого заявляти клопотання згідно п. 4 ч. 1 ст. 56 КПК без окремого визначення права клопотати про проведення процесуальних дій, ставить в нерівне положення потерпілого по відношенню до підозрюваного, обвинуваченого. Потрібно залишити можливість заявляти клопотання потерпілим, але окремо додати в КПК про його право заявляти клопотання про проведення процесуальних дій.

Також запропоновано розширити коло осіб, які можуть бути представниками потерпілого та наділити представників потерпілого достатніми процесуальними правами та можливостями, пропорційними можливостям захисників. Пропонується передбачити можливість участі як представника потерпілого крім адвоката також іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання професійної правничої допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. Це розширить можливості потерпілого обирати представника та відстоювати свої права та законні інтереси.

Запропоновано визначення у КПК України випадки обов'язкової участі представника потерпілого, використовуючи аналогію обов'язкової участі захисника у кримінальному провадженні, а також право на безоплатну правничу допомогу потерпілому з метою вирівнювання процесуальних прав потерпілого до рівня процесуальних прав підозрюваного, обвинуваченого.

Ключові слова: потерпілий, представник потерпілого, законний представник потерпілого, дізнавач, слідчий, прокурор, юридична допомога, правнича допомога.

Desyatnik A. A. On certain problematic issues of the procedural status of the victim, including his right to have a representative in criminal proceedings

The article is devoted to the study of certain problematic issues of the victim's participation in criminal proceedings during his interaction with inquirers, investigators, and prosecutors.

It is proposed to expand the procedural capabilities of the victim, the legal representative of the victim regarding their direct participation in criminal proceedings, including participation in the conduct of procedural actions, opportunities for the victim to activate the procedural activities of the inquirer, investigator, prosecutor in the investigation of a criminal offense where he is recognized as a victim. It is noted that the victim's right to file a petition in accordance with Clause 4, Part 1, Art. 56 of the Criminal Procedure Code, without a specific definition of the right to request procedural actions, puts the victim in an unequal position in relation to the suspect, the accused. It is necessary to leave the opportunity to submit a petition to the victim, but separately add to the CPC about his right to submit a petition for procedural actions.

It is also proposed to expand the range of persons who can be the victim's representatives and to grant the victim's representatives sufficient procedural rights and opportunities proportional to the capabilities of the defenders. It is proposed to provide for the possibility of participation as a representative of the victim, in addition to a lawyer, as well as another specialist in the field of law, who by law has the right to provide professional legal assistance personally or on behalf of a legal entity. This will expand the victim's opportunities to choose a representative and defend their rights and legitimate interests.

It is proposed to define in the Criminal Procedure Code of Ukraine the cases of mandatory participation of the victim's representative, using the analogy of the mandatory participation of the defense attorney in criminal proceedings, as well as the right to free legal aid for the victim in order to equalize the procedural rights of the victim to the level of the procedural rights of the suspect, the accused.

Key words: *victim, representative of the victim, legal representative of the victim, investigator, prosecutor, legal aid, legal aid.*

Постановка проблеми. КПК постійно змінюється, але залишаються окремі проблемні питання процесуального статусу потерпілого у кримінальному провадженні при його взаємодії з дізнавачами, слідчими, прокурорами, забезпеченні потерпілого правом на безоплатну правничу допомогою, визначення у КПК випадків обов'язкової участі представника потерпілого. Пропонується забезпечити вказані права потерпілого на рівні аналогічних прав підозрюваного, обвинуваченого.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням окремих питань процесуального статусу потерпілого, у тому числі його права мати представника у кримінальному провадженні в різні періоди займалися такі науковці як Ю. П. Аленін, С. А. Альперт, Т. В. Варфоломеева, В. І. Галаган, І. В. Гловюк, Ю. М. Грошевой, Я. П. Зейкан, О. В. Капліна, О. П. Кучинська, Л. М. Лобойко, В. Т. Маляренко, О. Р. Михайленко, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, Д. П. Письменний, М. А. Погорецький М. С. Строгович, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова, О. Г. Шило, М. Є. Шумило та інші.

Однак одним з перспективних напрямів залишається вивчення окремих питань процесуального статусу потерпілого, у тому числі його права мати представника у кримінальному провадженні.

Метою цієї наукової статті виступає дослідженню окремих питань процесуального статусу потерпілого, у тому числі його права мати представника у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Більше одинадцяти років тому було прийнято новий КПК України та після набуття ним чинності розпочався абсолютно новий етап становлення та розвитку вітчизняного кримінального процесу. Протягом достатньо тривалого часу дії нового КПК проявилися основні тенденції його розвитку в частині як порядку та умов проведення певних процесуальних дій, так й наповнення конкретним змістом прав та обов'язків учасників кримінального провадження. У зв'язку з викладеним потрібно погодитися з М. В. Корнієнком, який зазначив, що набуває значення питання діяльності органів правопорядку, від діяльності яких багато у чому залежить стан забезпечення прав людини [1, с. 5].

Серед багатьох питань, які мають науковий та практичний інтерес в рамках нового КПК є питання забезпечення прав та інтересів потерпілого, у тому числі його право на представництво.

При цьому право мати представника потерпілим потребує конкретного наповнення, уточнення у КПК діючих положень щодо цього права для перетворення потерпілого та його представника, законного представника в більш активних учасників кримінального провадження. Це пов'язано, на наш погляд, з тенденцією розширення відповідних прав сторони захисту в новому КПК як на стадії прийняття КПК, так й коригування протягом одинадцяти років його існування. Однак, на наш погляд не має пропорційного розвитку процесуальних можливостей потерпілої сторони, тобто як самого потерпілого, так і його представника, законного представника у порівнянні з процесуальними можливостями сторони захисту.

Окремі науковці, практичні працівники вважають, що потерпілий і так має належний процесуальний статус, достатній для відстоювання своїх прав, що надання потерпілим додаткових прав призведе до надмірної наплегливості в першу чергу до дізнавачів, слідчих, прокурорів в прийнятті необхідних заходів до встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Нібито дізнавачі, слідчі, прокурори і так завантажені роботою та активні потерпілий та його представник, законний представник будуть ускладнювати роботу вказаних представників сторони обвинувачення в розслідування як конкретного кримінального правопорушення, в якому особа визнана потерпілою і має свій інтерес, так й інших кримінальних правопорушень, хід розслідування яких як правило байдужий потерпілому, так як його цікавить кримінальне провадження, в якому саме він визнаний потерпілим.

Однак на нашу думку, якщо вважається, що сучасний кримінальний процес повинен наближатися до змагального, то водночас з розширенням процесуальних можливостей сторони захисту необхідно розширити процесуальні можливості потерпілого та його представника, законного представника. При цьому потрібно враховувати, що внаслідок реального значного завантаження підрозділів дізнання, слідчих підрозділів в частині кількості кримінальних проваджень, що розслідуються кожним вказаним працівником, зазначені представники сторони обвинувачення фізично не можуть приділити належну увагу всім кримінальним провадженням та, відповідно, всім потерпілим. Хоча з точки зору закону до всіх кримінальних проваджень повинна приділятися належна увага незалежно від їх особливостей, соціального статусу учасників кримінального провадження та по всіх

провадження повинні бути встановлені особи, які вчинили кримінальні правопорушення.

Складається ситуація, що у випадках не встановлення особи, яка причетна до вчинення конкретного кримінального правопорушення, дізнавач, слідчий, прокурор через деякий час переключаються на розслідування більш «свіжих» кримінальних правопорушень, особливо тих, де є перспектива встановлення особи. Більшість інших кримінальних проваджень «відкладається у сторону».

Як наслідок, в подальшому мають місце неодинокі випадки, коли дізнавачі, слідчі уникають спілкування з потерпілими щодо стану, перспектив досудового розслідування, поки потерпілий не звикає до думки, що перспектива встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, не визначена, а в подальшому вказана перспектива постійно зменшується.

У таких умовах постає проблема, яким чином забезпечити інтерес потерпілого щодо встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, подальше відшкодування завданої шкоди потерпілому?

На наш погляд цю проблему необхідно вирішувати наступними шляхами:

1. Розширення процесуальних можливостей потерпілого, законного представника потерпілого щодо їх безпосередньої участі у кримінальному провадженні, у тому числі участі у проведенні процесуальних дій, можливостей активізації потерпілим діяльності дізнавача, слідчого, прокурора по розслідуванню кримінального правопорушення, де він визнаний потерпілим.

Наприклад підозрюваний, обвинувачений згідно п. 12 ч. 3 ст. 42 КПК мають право заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, але згідно п. 4 ч. 2 ст. 56 КПК під час досудового розслідування потерпілий має право тільки брати участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях, під час проведення яких ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дії, що заносяться до протоколу, а також знайомитися з протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, виконаних за його участі [2]. На наш погляд право потерпілого заявляти клопотання згідно п. 4 ч. 1 ст. 56 КПК без конкретизації про проведення процесуальних дій, ставить в нерівне положення потерпілого по відношенню до підозрюваного, обвинуваченого. На наш погляд треба залишити можливість заявляти клопотання потерпілим, але окремо вказати про його право

заявляти клопотання про проведення процесуальних дій.

2. Розширення кола осіб, які можуть бути представниками потерпілого та наділення представників потерпілого достатніми процесуальними правами та можливостями, пропорційними можливостям захисників.

Так, ч. 1 ст. 58 КПК передбачає, що потерпілого у кримінальному провадженні може представляти представник - особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником. Пунктом 3 ч. 3 цієї статті повноваження представника потерпілого на участь у кримінальному провадженні підтверджуються документами, передбаченими ст. 50 цього Кодексу, - якщо представником потерпілого є особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні. Частиною 4 цієї статті регламентовано, що представник користується процесуальними правами потерпілого, інтереси якого він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо потерпілим і не може бути доручена представнику.

Згідно з ч. 2 ст. 45 КПК захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України або стосовно якого у Єдиному реєстрі адвокатів України містяться відомості про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю [2].

Чинна редакція ст. 59 Конституції України передбачає, що кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Стаття 131-2 Конституції визначає, що для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді. Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена [3].

У зв'язку з викладеним, погоджуємося з М. В. Корнієнком, який зазначив, що права являють такі можливості людини, які забезпечують основоположні потреби людини без наявності яких людина «втрачає» свою сутність. Саме такий стан має бути іманентний демократичній державі людини [4, с. 30].

При цьому цікавим є, що ч. 2 ст. 270 КУпА передбачає, що інтереси потерпілого може представляти представник - адвокат, інший фахівець у галузі права, який за законом має право на

надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи [5].

Таким чином у провадженні в справі про адміністративне правопорушення представником потерпілого може бути адвокат чи інший фахівець у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. Вказаний підхід законодавця може бути використаний у кримінальному процесі України, а саме визначенні у КПК можливості участі як представника потерпілого крім адвоката також іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання професійної правничої допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, що розширить можливості потерпілого обирати представника.

Практика залучення як представників крім адвокатів - інших осіб, має місце в країнах Європейського Союзу. Так, згідно з § 73 КПК Австрійської Республіки, представники надають консультації та підтримку особам, які притягуються до відповідальності, потерпілим, приватним сторонам, приватним обвинувачам і субсидіарним обвинувачам. Якщо інше не передбачено цим законом, вони користуються процесуальними правами осіб, яких представляють. Представником може бути уповноважена особа, яка займається адвокатською діяльністю, установа захисту потерпілих, визнана відповідно до ст. 25, § 3 SPG, або інша відповідна особа [6].

Згідно п. (1) § 61 КПК Угорської Народної Республіки уповноважений представник або його законний представник може також діяти від імені потерпілої сторони, позивача та інших зацікавлених сторін - якщо цей закон не вимагає особистого процесуального обов'язку.

Пункт (3) § 61 вказаного КПК передбачає, що як уповноважений представник у кримінальному провадженні виступають: адвокат і юридична фірма; родичі потерпілої сторони, майнова зацікавлена сторона та інша зацікавлена сторона; працівник органу державного управління, іншого бюджетного органу чи господарської організації, інша нефізична особа з питань, пов'язаних з діяльністю його роботодавця; службовець органу місцевого самоврядування з питань, пов'язаних з діяльністю його роботодавця, та посадова особа, визначена нормативно-правовими актами органу місцевого самоврядування, якщо процедура за своїм змістом належить до сфери застосування у випадках, визначених положенням, у якому посадова особа уповноважена діяти; неприбуткова організація, створена для представництва інтересів

потерпілих або окремих груп потерпілих; особа, уповноважена на це законом [7].

Враховуючи положення ч. 2 ст. 270 КУпАП, § 73 КПК Австрійської Республіки, § 61 КПК Угорської Народної Республіки, пропонуємо у КПК України передбачити можливість участі як представника потерпілого крім адвоката також іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання професійної правничої допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, що розширить можливості потерпілого обирати представника.

3. Закріплення у КПК України випадків обов'язкової участі представника потерпілого, використовуючи аналогію обов'язкової участі захисника у кримінальному провадженні, а також право на безоплатну правничу допомогу з метою вирівнювання процесуальних прав потерпілого до рівня процесуальних прав підозрюваного, обвинуваченого. Треба відмітити, що КПК у чинній редакції не передбачає обов'язкову участь представника потерпілого, а також надання йому безоплатної правничої допомоги.

Наприклад, п. 3 ч. 3 ст. 42 КПК передбачає, що підозрюваний, обвинувачений має право на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави у випадках, передбачених цим Кодексом та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, в тому числі у зв'язку з відсутністю коштів для оплати такої допомоги [2].

Однак КПК не передбачає надання безоплатної правової допомоги для неповнолітнього потерпілого, щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права, щодо осіб, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження, чим зменшує його процесуальні можливості у порівнянні з підозрюваним, обвинуваченим.

Але окремі країни передбачили більш розширені права для потерпілого. Наприклад, згідно ч. 6 ст. 71 КПК Республіки Казахстан, у випадках, передбачених ч. 2 ст. 76 вказаного КПК, правова допомога потерпілому надається безкоштовно. Частина 2 ст. 76 цього КПК передбачає, що для захисту прав та законних інтересів потерпілих, які є неповнолітніми або не володіють мовою судочинства або за своїм фізичним чи психічним станом позбавлені можливості самостійно захищати свої права та законні інтереси, до обов'язкової участі у процесі залучаються їх законні представники та представники.

У таких випадках як представник потерпілого допускається адвокат, обраний потерпілим

чи його законним представником. У разі, якщо адвоката не запрошено самим потерпілим або його законним представником, участь адвоката забезпечується органом, який веде кримінальний процес, шляхом винесення постанови, обов'язкової для професійної організації адвокатів або її структурного підрозділу. Орган, що здійснює кримінальний процес, немає права рекомендувати запросити як захисника конкретного адвоката.

Оплата праці адвоката у разі відсутності у потерпілого чи його законного представника коштів провадиться за рахунок бюджетних коштів у порядку, встановленому цим Кодексом [8].

Висновки:

1. Пропонується розширити процесуальні можливості потерпілого, законного представника потерпілого щодо їх безпосередньої участі у кримінальному провадженні, у тому числі участі у проведенні процесуальних дій, можливостей активізації потерпілим діяльності дізнавача, слідчого, прокурора по розслідуванню кримінального правопорушення, де він визнаний потерпілим. На наш погляд право потерпілого заявляти клопотання згідно п. 4 ч. 1 ст. 56 КПК без конкретизації про проведення процесуальних дій, ставить в нерівне положення потерпілого по відношенню до підозрюваного, обвинуваченого. Потрібно залишити можливість заявляти клопотання потерпілим, але окремо вказати в КПК про його право заявляти клопотання про проведення процесуальних дій.

2. Необхідно розширити коло осіб, які можуть бути представниками потерпілого та наділити представників потерпілого достатніми процесуальними правами та можливостями, пропорційними можливостям захисників. Враховуючи положення ч. 2 ст. 270 КУпАП, § 73 КПК Австрійської Республіки, § 61 КПК Угорської Народної Республіки, пропонуємо у КПК України передбачити можливість участі як представника потерпілого крім адвоката також іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання професійної правничої допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. Це розширить можливості потерпілого обирати представника.

3. Запропоновано визначення у КПК України випадків обов'язкової участі представника

потерпілого, використовуючи аналогію обов'язкової участі захисника у кримінальному провадженні, а також право потерпілого на безоплатну правничу допомогу з метою вирівнювання процесуальних прав потерпілого до рівня процесуальних прав підозрюваного, обвинуваченого.

Література

1. Корнієнко М. В. Забезпечення прав людини органами правопорядку в екстраординарних умовах : доктринальний аспект : монографія. Одеса : Юридика, 2023. 170 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 15.11.2023).

3. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1753> (дата звернення 15.11.2023).

4. Корнієнко М. В. Права людини в умовах воєнного стану: загальноправовий дискурс : *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1-2. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/1-2/1-2_2022.pdf#page=27 (дата звернення: 12.11.2023).

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07 груд. 1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10/conv#n618> (дата звернення 15.11.2023).

6. Кримінально-процесуальний кодекс Австрійської Республіки. URL: <https://www.jusline.at/gesetz/stpo/paragraf/73> (дата звернення 15.11.2023).

7. Кримінально-процесуальний кодекс Угорської Народної Республіки. URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1700090.tv> (дата звернення 14.11.2023).

8. Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Казахстан. URL: <http://law.gov.kz/client/#!/doc/81164/kaz> (дата звернення: 17.11.2023).

Десятник А. А.,

orcid.org/0000-0002-2930-5102

кандидат юридичних наук,

завідувач відділення моніторингу відділу

кадрового забезпечення

Одеського державного університету

внутрішніх справ